

Dr Helena Vongl-Świdarska (1845-1919), założycielka szkoły dentystycznej

Dr. Helena Vongl-Świdarska, the founder of Dental School

Ryszard Walicki

HASŁA INDEKSOWE:

Helena Vongl-Świdarska, New York College of Dentistry, Szkoła Dentystyczna w St. Petersburgu (Rosja)

KEY WORDS:

Helena Vongl-Świdarska, New York College of Dentistry, Dental School in St. Petersburg (Russia)

Streszczenie

Helena Vongl-Świdarska z domu Wikszemska (1845-1919), Polka pochodząca ze starej polskiej rodziny lekarskiej związanej z Wilnem, jako pierwsza kobieta ukończyła New York College of Dentistry, jako trzecia kobieta w Stanach Zjednoczonych uzyskała dyplom dentystyczny w Nowym Jorku w 1872 r. W tym samym roku podjęła praktykę lekarską w St. Petersburgu, ówczesnej stolicy Rosji. Założyła tam prywatną lecznicę dentystyczną i otworzyła własną szkołę dentystyczną, drugą w Rosji, pierwszą jeśli chodzi o poziom nauczania. Po roku 1904 zamieszkała w Rzymie, gdzie zmarła. Artykuł przynosi nowe informacje biograficzne o tej mało znanej pionierce stomatologii europejskiej i amerykańskiej, dwie fotografie lekarki oraz kopię jej nowojorskiego dyplomu z 1872 r.

Summary

Helena Vongl-Świdarska (1845-1919), née Wikszemska, born in Nieśwież (now Niasviž, Belarus), a Polish woman from the old Polish family settled in Wilno (now Vilnius, Lithuania), was the first woman admitted to the New York College of Dentistry. In March or May 1872 she graduated from the College with the degree of Doctor of Dental Surgery (see the enclosed copy of diploma) becoming the third woman to earn dental degree in the USA. In the same year she settled in St. Petersburg, Russia, opened there a dental clinic, and also her private dental school. It was the second dental school in Russia, but the best one. In 1904 she moved to Italy. Helena Vongl-Świdarska, secundo voto de Nunzio died in Rome in 1919. This paper brings new biographical information about this little-known pioneer of the European and American dentistry.

Współcześnie dwie najstarsze amerykańskie szkoły dentystyczne wymieniają *Helene Vongl-Świdarską* jako studentkę dentystyki: Pennsylvania College of Dental Surgery oraz New York University College of Dentistry (NYUCD). Skąpe jak można przypuszczać informacje o studentce: Swiderska, Countess

Helene Vongl de, znajdują się w pudle nr 9, teczce nr 83 archiwum Uniwersytetu Pensylwanii.¹ Bogatsze przynosi artykuł „Krótki przegląd 150 letnich dziejów New York University College of Dentistry” z 2015 r. pióra profesora NYUCD.² Jak pisze *A.I. Spielman*, pierwszy nabór studentów do nowojorskiej szkoły

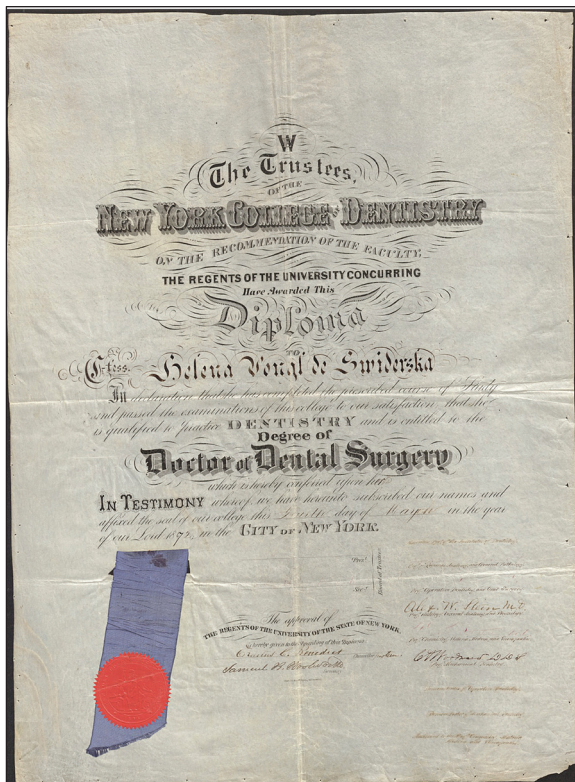
Ryc. 1. Helena Vongl-Świdarska, okres nowojorski 1871-72, wł. New York Public Library Digital Collection.

Ryc. 2. Helena Vongl-Świdarska, okres petersburski 1872-1905?, wł. Archiwum rodzinne.

dentystycznej (ówczesna nazwa: New York College of Dentistry, NYCD) miał miejsce w 1865 r. Zajęcia zaczęły się rok później dla grupy 31 osób. Większość z nich odpadła. Studia ukończyło jedynie 9 studentów, w kwietniu 1867 r. czyli po niespełna półtora roku nauki. To były kosztowne studia, czesne wynosiło 150 (ówczesnych) dolarów rocznie i stawka ta obowiązywała przez pierwsze 10 lat działalności NYCD. Pierwszą kobietę przyjęto do nowojorskiego koledżu w roku 1871. *Spielman A.I.* nie podaje wprost jej nazwiska, lecz w komentarzu do XIX wiecznej fotografii pisze: „Studentami na fotografii z 1890 roku są wyłącznie mężczyźni chociaż blisko dwie dekady wcześniej (czyli na początku lat 1870. – RW) kobieta narodowości rosyjsko-litewskiej, *Helen Vongl de Swiderska*, ukończyła studia dentystyczne w NYCD, stając się trzecią kobietą w Stanach Zjednoczonych, która uzyskała dyplom dentystyczny”.²

O *Helenie Vongl-Świdarskiej* pisano już w latach 1870. W numerze 25 tygodnika „Harper’s Bazar. A Repository of Fashion, Pleasure, and Instruction”³ z 22 czerwca 1872 wśród doniesień o paryskiej i nowojorskiej modzie kobiecej i dziecięcej, opisów wybuchu Wezuwiusza, rysunków pokazujących wieśniaków uciekających

Ryc. 3. Dyplom dentystyczny Heleny Vongl-Świdarskiej, 1872, wł. Uniwersytet Wileński.

przed płynącą lawą znalazła się barwna, rozpalająca wyobraźnię czytelników opowieść o... hrabinie *Helene Vongl de Swiderska*. Napis pod rysunkowym jej portretem głosił: The First

Lady Doctor of Dental Surgery. Madame de *Swiderska* mieszkała w Rosji, ale była Litwinką informuje „Harper’s Bazar”. Wcześniej straciła matkę. Jej ojciec, który był wybitnym lekarzem w Petersburgu i miał stopień generała armii rosyjskiej osobiście zajął się poważnym kształceniem córki. *Helena* w wieku 16 lat wyszła za mąż za hrabiego *de Swiderska*. Wprawdzie piastował on urząd rządowy, ale nie stać go było na prowadzenie domu na odpowiednio wysokiej stopie. Po przyjeździe na świat syna, *Helena* postanowiła wyposażyć ukochane dziecko w majątek odpowiedni do rangi jego ojca. Od dawna czując potrzebę zdobycia zawodu, rozbudzoną wieloletnimi studiami w dziedzinie nauk przyrodniczych, muzyki, do której miała szczególny talent, i sztuki, otoczona lekarzami (ojciec, brat i wuj) uznała, że specjalizacja w dentystryce będzie dla niej najlepszym wyborem. Dentystryka bowiem była prawie nieznaną w Rosji, w istocie w całej Europie, chociaż zapotrzebowanie na nią było ogromne. „Każdy wie, że większość tych nielicznych dobrych dentystów w Europie to Amerykanie” czytamy w artykule z 1872 r. Po to, aby zrealizować swój zamiar *Helena* podjęła wstępne medyczne studia pod kierunkiem ojca i zdobywszy całą wiedzę dentystryczną, jaka była możliwa do uzyskania w Petersburgu, wyruszyła do Berlina. Wiozła z sobą listy rekomendacyjne od różnych osobistości. W Berlinie *Helena* odkryła, że dentystryka stoi tam nawet na niższym niż w Petersburgu poziomie. W ciągu dwóch dni zdecydowała się więc jechać do Ameryki. Wyruszyła parowcem z Hamburga i przybyła do Nowego Yorku w październiku 1871 r. Uzyskała list rekomendacyjny od księcia Aleksiego (Wielki Książę rosyjski *Aleksy Aleksandrowicz Romanow* (1850-1908) w latach 1871-72 podróżował po Stanach – RW), którego zdążyła złapać w Bostonie, gdzie na krótko się zatrzymał. New York College of Dentistry odstąpił od zasady naboru wyłącznie mężczyzn, zrobił wyjątek i w drodze wielkiej

uprzejmości przyjął ją na studia. Uczyla się pilnie, codziennie od siódmej rano do północy. W trzy tygodnie posiadała język angielski, szybko opanowała materiał i zdała odpowiednie egzaminy.³ Studiowała tylko przez jeden semestr, gdyż zaliczono jej poprzednie studia.⁴ Otrzymała dyplom od New York College of Dentistry 4 marca 1872 r.⁴

Źródła polskie i litewskie wzbogacają i korygują stwierdzenia autorów amerykańskich. Oryginał nowojorskiego dyplomu *Heleny Vongl-Świderskiej* jest przechowywany w Uniwersytecie Wileńskim.⁵ Data wystawienia dyplomu jest częściowo zatarta, trudno odczytać dzień i nazwę miesiąca: marzec 1872 r. albo maj. Córka dr *Heleny Vongl-Świderskiej*, *Zofia*, secundo voto *Świątecka*, podarowała dyplom uniwersyteckiej bibliotece 27 listopada 1931 r., dołączając do daru jednostronicową, odręcznie napisaną w języku polskim notę biograficzną o matce.⁵ Treść noty i objaśnienia do fotografii *Heleny*, która znajduje się w moim albumie rodzinnym dostarczają kolejnych danych biograficznych. Cennym źródłem jest „Słownik lekarzy polskich XIX wieku” *P. Szarejki*, który zamieszcza sylwetki ojca, brata i stryja, oraz męża siostry stryjecznej *Heleny*. Rozsiane w warszawskiej i petersburskiej prasie polskojęzycznej wzmianki o dr *Vongl-Świderskiej* dotyczą już europejskiego okresu jej życia zawodowego.

Ojciec *Heleny*, dr *Franciszek Wikszemski*⁶ ukończył Akademię Medyczno Chirurgiczną w Wilnie, uzyskując dyplom lekarski I klasy i ze złotym medalem. Osiadł w Nieświeżu, gdzie „objął stanowisko... lekarza dóbr masy poradziewiłowskiej okręgu nieświeskiego”. Po jakimś czasie przeniósł się do Wilna i przez dłuższy czas pracował w szpitalu Św. Jakuba.^{5,6} Nie mieszkał i nie pracował w Petersburgu. Nie był generałem wojsk rosyjskich. Brat *Heleny*, *Adam* rzeczywiście był lekarzem⁶, wybrał karierę naukową w Instytucie Anatomicznym Uniwersytetu Dorpackiego. Miał można

przypuszczać wyraźne uzdolnienia muzyczne, gdyż pod koniec krótkiego zresztą życia opatentował w Berlinie pionierskie urządzenie do rejestracji dźwięków, fonograf. Bratem ojca *Heleny*, czyli jej stryjem, a nie wujem, był znany lekarz wileński, dr *Stanisław Wikszemski*,⁶ którego córka o imieniu *Franciszka* wyszła za mąż za dr. *Ludwika Walickiego*.⁷

Helena urodziła się w Nieświeżu w 1845 r.,⁵ na terenie dzisiejszej Białorusi. W XIX wieku Nieśwież i obecna stolica Litwy Wilno, z którym była związana jej rodzina znajdowały się w granicach Cesarstwa Rosyjskiego. Wcześniej leżały w obrębie Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Ówczesni i potomni członkowie starej, osiadłej na tamtych terenach polskiej rodziny *Wikszemskich*, choć pod sam koniec XVIII wieku zgodną decyzją trzech monarchów europejskich podzielili los wielu Litwinów i Polaków i pozbawieni własnej państwowości stali się poddanymi rosyjskimi, nadal uważali się za Polaków.

Helena z domu *Wikszemska*, po mężu *Wagl-Świdarska*, w dyplomowej wersji *Vongl-Świdarska*, w języku rosyjskim i polskim *Wongl-Świdarska*, już jako mężatka, w wieku dwudziestu sześciu lat z powodów niejasnych dla dzisiejszego czytelnika materiałów polskich wyjechała do Stanów Zjednoczonych, aby studiować dentystrykę. „Kiedy mąż jej *Eustachy Świdarski* stracił pracę w Wilnie, *Helena Świdarska* wyjechała do Ameryki...” nazbyt skrótowo napisała jej córka, *Zofia*.⁵ Wygląda więc na to, że rodzina *Świdarskich* mieszkała w Wilnie, przynajmniej do czasu wyjazdu *Heleny* do Ameryki, a nie w Petersburgu. Ani w nocie biograficznej, ani w moim albumie rodzinnym do nazwiska *Vongl-Świdarskiej* nie jest dodany tytuł hrabiny. W ogóle nie ma tam informacji o najbliższej rodzinie *Heleny*, mężu i dzieciach. Chciałoby się naturalnie wiedzieć jaką posiadłość zajmował *Eustachy Świdarski* w Wilnie, czy po wyjeździe *Heleny* do Ameryki przeniósł się do Petersburga, jak układało się ich małżeństwo,

kim był *Teofil Wongl-Świdarski*, lekarz dentysta zamieszkały w Petersburgu, współorganizator kolejnych wszechrosyjskich zjazdów deontologicznych. Wiemy jedynie, że *Vongl-Świdarska* po uzyskaniu dyplomu dentystrycznego w Nowym Jorku tego samego roku wróciła do Europy i zamieszkała w Petersburgu, stolicy Rosji, gdzie założyła własną lecznicę dentystryczną, a następnie prywatną szkołę dentystryczną.

Po latach, w 1897 r. tak o niej pisał warszawski „Przegląd Tygodniowy”: „Polka, p. *Helena Świdarska*, 25 lat temu (czyli w 1872 – RW)) pierwsza przyniosła do Rosji [Petersburga] z Ameryki stopień doktora chirurgii dentystrycznej. Jubileusz jej działalności był cichy, ale nosił charakter bardzo serdeczny. Pani S., dzięki swej energii, jest właścicielką urzędzonej po europejsku lecznicy chorób zębów i jamy ustnej (sam lokal w środku Newskiego prospektu kosztuje 10 000 rs). O piętro wyżej mieści się założona przez nią szkoła dentystryczna, pozbawiona wszelkiego charakteru spekulacyjnego, a pod względem sił naukowych i środków pomocniczych – postawiona jak żadna inna w Rosji. I w lecznicy, i w szkole spory procent pracujących stanowią przeważnie Polacy. Kronika działalności kobiet Polek, na polu społeczno naukowym wzbogaciła się, dzięki p. *Świdarskiej*, o jedno imię, otoczone ogólnym szacunkiem”.⁸ Szkoła *Wongl-Świdarskiej* została otwarta pod koniec XIX wieku. Według internetowego źródła angielskojęzycznego, którego rzetelność nie sposób ocenić, *Elena Francówna Vongl-Świdarski* otworzyła szkołę dentystryczną 25 września 1893 r. w Petersburgu przy ulicy Newski prospekt 26. Jak pisze *M. Jesionowski* była to druga chronologicznie uczelnia dentystryczna w Rosji. Pierwsza powstała również w Petersburgu za sprawą *Tomasza Ważyńskiego* w 1881 r.⁹ i po kilkunastu latach została zamknięta. Jej współorganizatorem i twórcą programu nauczania ułożonego z myślą o wprowadzeniu

dentystyki „z ciemni rzemieślniczej rutyny na widownię naukowego światła”, a następnie wykładowcą był dr *Ludwik Walicki*, lekarz medycyny, który uprawiał także dentystykę.¹⁰ Ze szkół Ważyńskiego i Wongl-Świdorskiej „... wyszedł spory zastęp polskich lekarzy dentyków, posiadających wykształcenie nie tylko rzemieślnicze, ale i ogólnolekarskie”.⁹ Na przykład absolwent szkoły Wongl-Świdorskiej *Leon Walicki*, po odzyskaniu niepodległości przez Polskę, został wykładowcą w Państwowym Instytucie Dentystycznym w Warszawie i prezesem Warszawskiej Okręgowej Izby Lekarsko Dentystycznej w okresie II wojny światowej.¹¹ Uczelnia Heleny Wongl-Świdorskiej cieszyła się opinią najlepszej w Rosji. W 1903 r. została wyróżniona: „Na międzynarodowej wystawie naukowo-przemysłowej <Świat Dziecięcy> (Dietskij Mir) w dziale higieny wieku dziecięcego i fizycznego rozwoju szkoła dentystyczna p. Wongl-Świdorskiej odznaczona została złotym medalem”.¹² Cztery lata wcześniej złoty medal otrzymała dr *Wongl-Świdorska*, o czym poinformował wychodzący w Warszawie „Przegląd Dentystyczny”: „W uznaniu wzorowej gorliwości i szczególnych zasług, stosownie do wniosków Komitetu służby urzędników wydziału cywilnego i nagród, Jego Cesarska Mość Najjaśniejszy Pan zezwolił Najmiłościwiej raczył obdarzyć w wielce uroczystym dniu urodzin Jego Cesarskiej Mości – w dniu 6 Maja 1899 r. lekarza zębów p. *Helena Wongl-Świdorską* złotym medalem z napisem <za gorliwość> do noszenia na wstędze Św. Anny na piersi”.¹³

Pierwszy mąż *Heleny*, starszy od niej o 19 lat *Eustachy Wągl-Świdorski*⁵ zmarł w 1904 r. i jest pochowany w Wilnie. Na początku XX wieku *Helena* wyszła po raz drugi za mąż za związanego z biblioteką watykańską *Ulissesa de Nunzio*,⁵ archeologa i sławistę, poliglotę, który znał nie tylko języki słowiańskie, również chiński, japoński i mandżurski, ale publikował na ogół w języku włoskim. Papież Leon XIII oddał

jego pieczy rękopisy słowiańskie oraz wschodnie zgromadzone w Watykanie. Uczony Włoch, którego córka *Heleny* tytułuje profesorem, miał słabość do Polaków. Dr *Świdorska* poznała go, gdy przybyła do Watykanu na audiencję papieską: „... w liczbie cudzoziemców, przedstawiających się na uroczystej audyencji papieżowi, znalazła się Polka z Piotrogradu, wdowa, p. *Helena Wągl-Świdorska*. Hr. *de Nunzio*, stale wyróżniający Polaków, zapoznał się z nią i postarał się ułatwić jej pobyt i stosunki w obcym mieście”.¹⁴ Małżeństwo ich trwało blisko 10 lat. *Ulisses de Nunzio* „zmarł prawie nagle podczas przejażdżki wiosennej z żoną w okolicy Rzymu” napisał „Głos Polski” w 1915 r.¹⁴ *Helena* przeżyła męża o cztery lata. Zakończyła życie w Rzymie 25 września 1919 r.⁵

Takie są w świetle dostępnych źródeł dzieje i osiągnięcia *Heleny Wongl-Świdorskiej* z domu *Wikszeńskiej*, pochodzącej ze starej polskiej rodziny lekarskiej. Archiwa petersburskie z pewnością wzbogacą biografię lekarki. W zdominowanym przez mężczyzn świecie *Helena* zabłysnęła śmiałością dokonań zawodowych co nawiasem mówiąc doceniły amerykańskie aktywistki ruchu feministycznego.¹⁵ Dr *Wongl-Świdorska* (lub *Wongl-Świdorska*) na trwale zapisała się w dziejach stomatologii nie tylko europejskiej, również polskiej, rosyjskiej i amerykańskiej. Toteż New York University College of Dentistry z okazji 150 rocznicy założenia z dumą przypomniał postać swej pierwszej absolwentki. Stomatologia polska, jak sądzę, ma nie mniejszy powód do dumy.

Piśmiennictwo

1. *Chen K*: A Guide to the School of Dental Medicine. The University of Pennsylvania. The University Archives and Records Center 1995, p. 26.
2. *Spielman AI*: A Brief Overview of the 150 Year History of New York University College of Dentistry. Global Health NEXUS, Summer

- 2015, vol.17, No.1, p. 12-19.
3. The New York Public Library Digital Collection, The Miriam and Ira D. Wallach Division of Art, Prints and Photographs: Print Collection. Sub-Collection: Countess Helene Vongl de Swiderska.
 4. Journal of the American Dental Association, August 1976, vol. 93, issue 2, p. 236.
 5. Dyplom dentystyczny H. Vongl-Świdarskiej i nota biograficzna autorstwa jej córki, Zofii, w: Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego.
 6. *Szarejko P*: Słownik lekarzy polskich XIX wieku. Warszawa 1995, t. III.
 7. *Szarejko P*: Słownik lekarzy polskich XIX wieku. Warszawa 1997, t. IV.
 8. Przegląd Tygodniowy Życia Społecznego, Literatury i Sztuk Pięknych. Warszawa 1897, nr 49, s. 565.
 9. Jesionowski M: Historia stomatologii polskiej. Warszawa 1963, s. 112.
 10. *Walicki L*: Z powodu proponowanych kursów uzupełniających dla dentystów, w: Przegląd Dentystyczny. Miesięcznik poświęcony chorobom zębów i jamy ustnej, Warszawa 1898, zesz. 7, s. 230.
 11. Główna Biblioteka Lekarska. Dział Starej Książki Medycznej, teczka I-1468.
 12. Przegląd Dentystyczny. Miesięcznik poświęcony chorobom zębów i jamy ustnej, Warszawa 1904, zesz. 2, s. 93.
 13. Przegląd Dentystyczny. Miesięcznik poświęcony chorobom zębów i jamy ustnej, Warszawa 1899, zesz. 7, s. 213.
 14. Głos Polski, Tygodnik Ilustrowany polityczny, społeczny i literacki, Piotrogród 1915, nr 18, s. 20.
 15. www.alicepaul.org/wp-content/uploads/2013/10/Arc1 (dostęp: 2017-02-01).

Zaakceptowano do druku: 15.02.2017 r.

Adres autora: 02-006 Warszawa, ul. Nowogrodzka 59.

© Zarząd Główny PTS 2017.